

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.49>

ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Вашкович В.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Бисага Ю.Ю.,***аспірант третього року навчання
кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Петруня О.А.,***аспірант третього року навчання
кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вашкович В.В., Бисага Ю.Ю., Петруня О.А. Трансформації у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій.

У статті досліджено трансформації, що відбулися у ХХ та ХХІ століттях у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій, з'ясовано, що важливо для розуміння сучасних процесів, які відбуваються в умовах повномасштабної війни та глобальних цифровізаційних процесів. Виявлено, що суттєві зміни у ХХ столітті у правовому регулюванні діяльності громадського сектору, пов'язані із Жовтневою революцією, у 1917 році були внесені суттєві зміни до законодавства та спочатку впроваджено явочний порядок створення громадських організацій, а згодом його замінено на судовий.

Обґрунтовано, що для розвитку волонтерського руху та громадських об'єднань важливе значення мало передбачення свободи союзів III Універсалом Української Центральної Ради від 7(20) листопада 1917 р., а згодом таке право передбачала Конституція Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вільності УНР») від 29 квітня 1918 р. На жаль, норми Конституції УРСР 1919 р. повторювали положення Конституції СРСР 1918 р., і у статті 26 обмежено передбачали право на створення об'єднань. Поряд із законодавчими заборонами на практиці відбувається масове зариття рухів та об'єднань.

Проголошення незалежності України стало новим етапом розвитку законодавства, що регулювало правовий статус громадських організацій, волонтерських рухів. Важливим наступним етапом для розвитку волонтерських гро-

мадських організацій в Україні стало визнання на конституційному рівні права на об'єднання. 22 березня 2012 року був прийнятий новий Закон України «Про громадські об'єднання», який замінив Закон України «Про об'єднання громадян». Крім того, у 2011 році було прийнято спеціальний законодавчий акт – Закон України «Про волонтерську діяльність», що передбачає волонтерську діяльність як форму благодійної, а право на залучення волонтерів надається сім організаціям, які віднесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Доведено, що повномасштабній війні передувало очищення правової системи України від радянських тоталітарних норм, які обмежували діяльність громадських волонтерських організацій. У той же час, зростанню волонтерської активності сприяла окупація АРК, а також частини Донецької та Луганської областей України, а згодом повномасштабна війна в Україні. Подальші трансформації у правовому регулюванні будуть пов'язані із глобальною цифровізацією.

Ключові слова: правові трансформації, волонтерська діяльність, громадські організації, правові норми.

Vashkovich V.V., Bysaga Yu.Yu., Petrunia O.A. Transformations in the legal regulation of the activities of volunteer organizations.

The article examines the transformations that took place in the 20th and 21st centuries in the legal regulation of the activities of volunteer organizations, and finds out what is important for understanding modern processes that take place in conditions of full-scale war and global digitalization processes. It was revealed that

significant changes in the 20th century in the legal regulation of public sector activities were associated with the October Revolution. In 1917, significant changes were made to the legislation and the appearance procedure for the termination of public organizations was first introduced, and later it was replaced by a judicial one.

It is substantiated that for the development of the volunteer movement and public associations, the provision of freedom of unions by the III Universal of the Ukrainian Central Rada of November 7(20), 1917, and later such a right was provided for by the Constitution of the Ukrainian People's Republic («Statute on the State System, Rights and freedom of the Ukrainian People's Republic») dated April 29, 1918. Unfortunately, the norms of the Constitution of the Ukrainian SSR of 1919 repeated the provisions of the Constitution of the USSR of 1918, and Article 26 limited the right to form associations. Along with legislative bans on the practice, mass burial of movements and associations is taking place.

The declaration of Ukraine's independence became a new stage in the development of legislation regulating the legal status of public organizations and volunteer movements. The recognition of the right to association at the constitutional level was an important next stage for the development of volunteer public organizations in Ukraine. On March 22, 2012, a new Law of Ukraine «On Public Associations» was adopted, which replaced the Law of Ukraine «On Associations of Citizens». In addition, in 2011, a special legislative act was adopted - the Law of Ukraine «On Volunteering», which provides for volunteering as a form of charity, and the right to attract volunteers is granted to these organizations, which are included in the Register of non-profit institutions and organizations.

It has been proven that the full-scale war was preceded by the cleansing of the legal system of Ukraine from Soviet totalitarian norms that limited the activities of public volunteer organizations. At the same time, the growth of volunteer activity was facilitated by the occupation of the ARC, as well as parts of the Donetsk and Luhansk regions of Ukraine, and later by the full-scale war in Ukraine. Further transformations in legal regulation will be associated with global digitalization.

Key words: legal transformations, volunteering, public organizations, legal norms.

Постановка проблеми. З'ясувати трансформації, що відбулися у XX та XXI століттях у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій, важливо для розуміння сучасних процесів, які відбуваються в умовах повномасштабної війни та глобальних цифровізаційних процесів. Крім того, важливо побачити

наскільки національне законодавство очистилося від радянських впливів, що мали тривалий вплив на всю правову систему, а не тільки регулювання господарської діяльності волонтерських організацій.

Стан опрацювання. Окремі аспекти діяльності громадських організацій досліджувала М.В. Менджул, релігійних організацій – О.В. Білаш, а дослідженню саме волонтерської діяльності присвячено праці В.В. Вашкович, В.Л. Голуб, Г.М. Закалик, Ю.В. Кривенко, Т.Л. Лях, В.С. Сірко, Н.М. Шувар та інших вчених. При цьому у аспекті сучасних ризиків та викликів досліджень проведено не достатньо.

Метою статті є системний аналіз трансформацій, що відбулися у XX та XXI століттях у правовому регулюванні діяльності волонтерських організацій.

Виклад основного матеріалу. Суттєві зміни у XX столітті у правовому регулюванні діяльності громадського сектору, пов'язані із Жовтневою революцією, коли 12 квітня 1917 р. було видано постанову «Про товариства і союзи», яка надала право кожному організовувати товариства та союзи, єдине обмеження, їх мета не повинна суперечити кримінальному законодавству, тобто запроваджено було явочний порядок створення організацій. 19 липня 1917 р. були внесені суттєві зміни та явочний порядок створення громадських організацій замінено було на судовий.

Для розвитку волонтерського руху та громадських об'єднань важливе значення мало передбачення свободи союзів III Універсалом Української Центральної Ради від 7(20) листопада 1917 р., а згодом таке право передбачала Конституція Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вільності УНР») від 29 квітня 1918 р. (ст. 17) [1, с. 11]. Стаття 16 Конституції СРСР (1918 р.) вже обмежено гарантувала право на свободу об'єднань – для робітників та селян, інші категорії населення не були вказані. У 1918 році було затверджено Декрет про обов'язкову реєстрацію товариств, а якщо якийсь волонтерське громадське об'єднання не було зареєстровано, то воно підлягало закриттю, а їх майно мало бути передано на баланс державних інституцій.

На жаль, норми Конституції УРСР 1919 р. повторювали положення Конституції СРСР 1918 р., і у статті 26 обмежено передбачали право на створення об'єднань [2]. Аналогічні норми містила також Конституція УРСР 1929 р. (в ст. 11) [3].

Поряд із законодавчими заборонами на практик відбувається масове зариття рухів та об'єднань. Так, 20–30-ті роки XX ст. характеризуються масовим закриттям громадських організацій, створенням тих, що поділяють комуністичну

ідеологію, (було засновано «Ленінську комуністичну спілку молоді України», дитячі організації «Юних комуністів», «Юнацьку трудову армію», піонерські організації, численні жіночі, наукові, спортивні та інші організації). У цей період створення та діяльність волонтерських та інших громадських організацій регламентувалася положенням «Про добровільні товариства та їх союзи» від 10 липня 1932 р., положенням «Про виробничу та комерційну діяльність і лотерейну роботу добровільних товариств» від 27 вересня 1933 р. Загальна тенденція цього періоду – жорсткий держаний контроль та необхідність доведення для реєстрації товариства, що воно буде здійснювати діяльність узгоджено із комуністичними цілями.

Конституція УРСР 1937 р. у статті 106 передбачала право для громадян на об'єднання в громадські організації, а також був визначений перелік таких організацій («професійні спілки, кооперативні об'єднання, молодіжні організації, спортивні та оборонні організації, культурні, технічні та наукові товариства»). Хоч волонтерські організації не були окремо виділені, їх діяльність не заперечувалася, але мала бути у тому напрямку, який був визначений правовою нормою.

Територія Закарпаття у 1939–1944 роках були у складі Угорщини і так само відбувалися процеси по обмеженню діяльності, закриттю громадських організацій, наприклад 3 лютого 1940 р. було закрито товариство «Просвіта», а приміщення передано Угорсько-русинській спілці, тимчасово діяльність продовжили: Католицький Дівочий Клуб (більше 100 членів), Народна Кухня Ізраелітів (370 членів), Жіноча Ортодоксальна Ізраелітська Спілка (221 член), Жіноча Ізраелітська Спілка «Серетет» (200 членів), Ужгородський реформатський гурток (70 членів), Скаутський загін «Чудо-Олень» (70 членів) та ін. Обмеженість громадських волонтерських рухів на Закарпатті у цей період зумовлений був складною процедурою їх легалізації [4, с. 23–25].

Зміни у правовому статусі та діяльності волонтерських громадських організацій, пов'язаний із статтею 49 Конституції УРСР (1978 р.), що надало право громадянам об'єднуватися у громадські організації, які сприяли задоволенню їх інтересів [5].

Важливим для розвитку волонтерських громадських організацій було ухвалення 9 жовтня 1990 р. Закону СРСР «Про громадські об'єднання», що передбачав вільне волевиявлення громадян, які мають намір об'єднатися довкола спільних інтересів. При цьому не було обмежень для переліку об'єднань, ними могли бути політичні партії, рухи, професійні спілки, жіночі організації, молодіжні та дитячі організації, на-

укові, фізкультурно-спортивні та інші об'єднання. Відродження громадського плюралізму наприкінці 1980-х - початку 1990-х рр. сприяло виникненню волонтерських організацій та рухів в Україні.

Проголошення незалежності України стало новим етапом розвитку законодавства, що регулювало правовий статус громадських організацій, волонтерських рухів. Закон України «Про об'єднання громадян» було прийнято 16 червня 1992 року [6]. Важливим наступним етапом для розвитку волонтерських громадських організацій в Україні стало визнання на конституційному рівні права на об'єднання (ст. 36 Конституції України) [7]. 22 березня 2012 року був прийнятий новий Закон України «Про громадські об'єднання», який замінив Закон України «Про об'єднання громадян» [8]. Крім того, особливості окремих волонтерських організацій регулюють інші нормативні акти – Закони України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. [9], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. [10], «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. [11], «Про жертви нацистських переслідувань» від 23 березня 2000 р. та інші.

Станом на перше червня 2020 року в Україні згідно офіційних статистичних даних було зареєстровано 90 159 громадських організацій, 1779 громадських спілок, 26 452 релігійних організацій, 28 648 профспілок, об'єднань профспілок, 317 творчих спілок, 19401 благодійних організацій [12]. За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2023 року в Україні було зареєстровано 99 556 громадських організацій, 28 757 професійних спілок, 27 091 релігійна організація, 26 846 благодійних організацій, 2212 асоціацій громадських об'єднань. Таким чином, на разі спостерігається суттєве зростання різних організацій, у тому числі волонтерських.

Ще у 2011 році було прийнято спеціальний законодавчий акт – Закон України «Про волонтерську діяльність», що передбачає волонтерську діяльність як форму благодійної, а право на залучення волонтерів надається сім організаціям, які віднесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій [13].

В Україні діяльність доволі активно впроваджують такі організації: «Асоціація юридичних клінік України», «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», Всеукраїнська громадська організація „Комітет виборців України“, Всеукраїнське об'єднання профспілок „Федерація професійних спілок України“, «Всеукраїнська Асоціація комп'ютерних клубів», Всеукраїнська організація „Якість життя“, «Інститут республіка», «Лабораторія законодавчих ініціатив», Український

центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Українська гельсінська спілка, ГО «Карпатська Агенція Прав Людини «ВЕСТЕД» та багато ін.

Після початку повномасштабної війни чимало організацій скорегували та змінили свою діяльність, залучили волонтерів для максимально ефективною відповіді на ризики війни, значні потоки внутрішньо переміщених осіб. Такою стала і ГО «Університетський центр соціальної та правової підтримки», що була заснована для забезпечення діяльності «Центру правової підтримки осіб постраждалих внаслідок військового вторгнення», який був заснований спільно Національною Академією правових наук України та юридичним факультетом Ужгородського національного університету для вирішення викликів та проблем пов'язаних із захистом прав жертв війни. Головною метою організації є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема соціально-економічних, правових, екологічних та інших інтересів. На разі організація налагодили взаємодію з Юридичною клінікою Ужгородського національного університету, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями різних форм власності, встановила партнерські зв'язки із волонтерськими та благодійними організаціями Закарпаття.

Під егідою Центру правової підтримки осіб постраждалих внаслідок військового вторгнення:

– регулярно проводяться семінари та інші заходи, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів осіб в умовах воєнного стану, здійснюється підготовка експертами пропозицій щодо змін чи вдосконалення законодавства, розробляються практичні рекомендації з найбільш актуальних питань в умовах воєнного стану, зокрема: особливостей військового законодавства, регулювання трудових відносин, основних змін в митному законодавстві та податковому законодавстві, проблемних аспектів цільового використання гуманітарної допомоги та правових наслідків її нецільового використання, особливості медичного законодавства, здійснення правосуддя; роз'яснення статусу громадян України, що вимушено покинули територію України; правове регулювання релокації бізнесу тощо.

– центром забезпечено надання правових консультацій особам, які постраждали внаслідок військової агресії: надання письмових науково-правових висновків на запити юридичних осіб, постраждалих внаслідок військової агресії; надання правової допомоги військовослужбовцям та членам їх родин, внутрішньо переміщеним особам. За участі працівників Центру видано посібник волонтера.

З Національною Академією правових наук України налагоджена співпраця в рамках підтримки діяльності «Центру правової підтримки осіб постраждалих внаслідок військового вторгнення». Проведено спільно 10 вебінарів з метою поширення інформації про актуальні зміни у законодавстві під час війни, круглий стіл та конференцію.

Висновки. Таким чином, повномасштабній війні передувало очищення правової системи України від радянських тоталітарних норм, які обмежували діяльність громадських волонтерських організацій. У той же час, зростанню волонтерської активності сприяла окупація АРК, а також частини Донецької та Луганської областей України, а згодом повномасштабна війна в Україні. Експерти зауважують, що саме волонтерська активність та діяльність унеможливила захоплення Києва та сприяла збереженню незалежності України. Враховуючи міжнародну волонтерську та гуманітарну діяльність, можна дійти висновку, що національні волонтерські рухи під загрозою ризиків війни та масштабних міграційних потоків, заняли чільне місце серед європейських та міжнародних організацій. Подальші трансформації у правовому регулюванні будуть пов'язані із глобальною цифровізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Менджул М.В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2010. 210 с.
2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text> (дата звернення: 17.10.2024 р.)
3. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки, 1929 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html> (дата звернення: 17.10.2024 р.)
4. Мазурок І.О. Правовий статус партій та громадських організацій на Підкарпатті у 1939–1944 рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 8. Ужгород : Ліра, 2007. С. 23-24.
5. Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978 № 888-IX. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 11.07.1978. 1978 р., № 18, стаття 268.
6. Про об'єднання громадян : Закон України № 2460-XII від 16 червня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 504.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, стаття 141.

8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013 р., № 1, стор. 2, стаття 1.
9. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України № 281-XIV від 1 грудня 1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
10. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України № 554/97-ВР від 7 жовтня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 52. Ст. 312.
11. Про захист прав споживачів : Закон України № 1023-XII від 12 травня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.
12. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/edrpoу/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0620.htm (дата звернення: 17.10.2024 р.).
13. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 17.10.2024 р.).
14. Лазур Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян України у сфері публічного управління: адміністративно-правовий механізм: монографія. К.: Четверта хвиля. 2010. 240 с.